

על שלמה דשן

מאת: גדי ניסים

שלמה דשן, שהלך בתחילת השבוע לעולמו, ייזכר כמי שהטביע חותם עמוק באנתרופולוגיה המקומית וגם מחוצה לה. יש לו מקום של כבוד בחקר האנתרופולוגיה של הדת, לימודי מוגבלויות, והמחקר על החברה הישראלית (במיוחד בתחום העלייה המזרחית והיחסים עם הממסד הקולט). דשן גם היה אחד מחברי דור המייסדים של האנתרופולוגיה בישראל, לצד משה שוקד, עמנואל מרקס (יבדלו לחיים ארוכים) ואחרים. הוא היה אחד מהאנתרופולוגים שהוכשרו בפרויקט ברנשטיין המפורסם, תחת מקס גלקמן באוניברסיטת מנצ'סטר.

שלמה דשן היה תמיד מוערך, אך לא נחשב וירטואוז תיאורטי ולא כמי שכתב אתנוגרפיות מסעירות. הוא היה בעל חיבור עמוק לשדות המחקר שלו - העיירה צפונית בשנות הששים, קהילת יוצאי דרום-תוניסיה במרכז הארץ, אנשים העוורים ועוד. החל מאמצע שנות התשעים, עמדה עבודתו (יחד עם עבודתו של משה שוקד) בלב סערה אקדמית, הקשורה למאבק בין הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה הוותיקות יותר - שהוקעו אז כמסדיות, מיושנות, ואתנוצנטריות - לבין הסוציולוגים והאנתרופולוגים הצעירים יותר, שביקשו ליצור אנתרופולוגיה ביקורתית, חתרנית ובוועטת.

מילים רבות כבר נכתבו ונאמרו במחלוקת הייצרית הזו, ואני מניח שהדין בה יימשך במהלך השנים הקרובות. יחד עם זאת, הוויכוח הביא לכך שעבודתם של שלמה דשן, משה שוקד ואחרים נשכחה במקצת, או שנלמדה כ'אנתרופולוגיה של פעם'. חבל, כי יש בעבודתם של החוקרים הללו הרבה דברים רלוונטיים גם היום (ולטעמי גם בעתיד).

שלמה דשן היה אנתרופולוג ענק. גיליתי אותו מחדש, טיפין, טיפין, במרוצת השנים. גילוי מחודש זה הונע על ידי חיפוש מקורות לכתיבה ולהוראה. ברצוני להציג שלוש דוגמאות המדגימות את תרומתו של דשן:

1. המאמר "מושגים בחקר תמורה דתית" מציג טיפולוגיה מבריקה ושימושית לניתוח שינויים סמליים (חיסול, יצירה, חילול וחידוש). אחת האבחנות החשובות של קליפורד גירץ הייתה שתיאוריה פרשנית אינה יכולה להציב מבנים תיאורטיים מושלמים מדי, אלא להציג הכללות וטענות צמודות לנתונים האמפיריים. הבעיה עם הטענה של גירץ היא שקשה מאד לייצר עולם מושגים תיאורטי שמצד אחד לא נגרר לאמפיריציזם ומצד שני לא נגרר לתיאוריות שמרחפות גבוה מעל הנתונים. בקיצור, קשה מאד לייצר תיאוריה פרשנית "טובה" ושימושית. דשן הציג טיפולוגיה שכזו. אני מלמד אותה בקורס תיאוריות מתקדמות באנתרופולוגיה, לצד טקסטים של גירץ, שרי אורטנר, קירסטן הסטרופ ואחרים.
2. הספר "מקל מתקפל: אנתרופולוגיה של נכות" הוא מופת של אבחנה דקה, כתיבה רגישה ויצירת אנתרופולוגיה של אנשים בעלי מוגבלות בקהילה.
3. המאמר "לשאלת ההסתגרות העדתית של יוצאי תוניסיה" מציג תזה מעניינת הנוגעת לזהות אתנית. דשן טוען שהנחקרים לא ניתנים לסיווג כמי שעברו "כור היתוך" או כמי שדוחים את מערכת היחסים האתנית עם הממסד הקולט; אלא נוקטים עמדה מצבית שלא מוותרת על אף אחד מהקטבים ויוצרת סינתזה ביניהם.

צינתי בראשית הפוסט כי דשן לא היה וירטואוז. יחד עם זאת, הוא כתב באופן מלוטש, נקי, חסכוני ורגיש. הוא לא התקשט ולא התפלפל מדי. הוא היה מלומד אמת, בסגנון שהיתך את הלמדנות היהודית עם המסורת האנגלית אותה שאב במנצ'סטר בשנות ה-60. שלמה דשן יצק יסודות עליהם נשענים חוקרים בולטים ועכשוויים של החברה הישראלית, כמו נסים לאון ועבודתו הענפה על סוגיות של דתיות, אתניות ולאומיות. גם את הקצוות של הקו אותו מוביל היום ניסים מזרחי בשיח על המזרחיות ניתן למצוא אצל שלמה דשן (כמו גם אצל חוקרים אחרים). אני בטוח שגם בעוד שנים רבות הוא ייזכר כאחד האנתרופולוגים המרכזיים שפעלו כאן.

ביבליוגרפיה

- דשן, ש' (1996). במקל מתקפל: אנתרופולוגיה של נכות. תל-אביב: הוצאת שוקן.
- (1999 [1977]). מושגים בחקר תמורה דתית. בתוך מ' שוקד וש' דשן (עורכים), דור התמורה - שינוי והמשכיות בעולמם של יוצאי צפון-אפריקה (עמ' 53-62). ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- (1999 [1977]). לשאלת ההתסגרות העדתית של יוצאי תוניסיה. בתוך מ' שוקד וש' דשן (עורכים), דור התמורה - שינוי והמשכיות בעולמם של יוצאי צפון-אפריקה (עמ' 169-178). ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- Deshen, S. (1992). *Blind people - the private and public life of sightless Israelis*. New York: SUNY Press.